

A népszaporulat komplex intézkedések nélkül nem növelhető, s ehhez kapcsolódik, hogy a szociálpolitikai feladatok között gondoskodni kell a bölcsődék és napközi otthonok fejlesztéséről, az iskolai férőhelyek számának bővítéséről, a családi pótlék összege további növelése lehetőségeinek megteremtéséről.

A gyermekgondozási segély

A családvédelem céljaira nyújtott társadalmi juttatások rendszerét egészíti ki az MSZMP IX. kongresszusa határozata alapján 1967. január elsejei hatállyal életbe lépett gyermekgondozási segély. [...] A gyermekgondozási segély a legklasszikusabban tükrözi az egyén, a család, a vállalat és a társadalom érdekeinek az összhangját. Ez elsősorban az anyák és gyermekeik helyzetében fejeződik ki.

A felszabadulás óta fokozatosan emelkedett a számuk és ma már a foglalkoztatottaknak csaknem a felét teszik ki azok a nők, akik üzemekben, szövetkezetekben, hivatalokban dolgoznak, és közben nevelik, gondozzák gyermekeiket, ellátják családjukat is. A dolgozó anyák egy részének azonban nagy gondot okoz, hogy nem tudják gyermekeiket a lakásukhoz közel lévő vagy üzemi bölcsődékben, óvodában elhelyezni. Sokan kénytelenek fizetés nélküli szabadságot igénybe venni, hogy gyermekeiket gondozhassák. Ezáltal viszont csökken a család jövedelme. A vállalatoknál is gyakran problémát okozott a kisgyermekét gondozó, ápoló anya hiányása a munkahelyről, mert a vállalatnak általában nem volt lehetősége arra, hogy új munkaerő felvételével a hiányzó anya helyettesítéséről gondoskodjon. Ezt a problémát mindkét fél szempontjából kedvezően oldotta meg a gyermekgondozási segély igénybevételének a lehetősége.

A gyermekgondozási segély rendszere lehetővé teszi, hogy az anya otthon maradjon gyermeke két és fél éves koráig. A segély folyósításának tartama alatt a dolgozó nő munkajogi és társadalombiztosítási helyzete lényegében ugyanaz, mintha ténylegesen dolgozna. A gyermekgondozási segély folyósításának időtartamát – például a nyugdíj szempontjából – szolgálati időnek tekintik. A dolgozó nő a gyermekgondozási segély lejártával eredeti munkakörébe vagy ennek hiányában hasonló munkakörbe kerül.

Megoldásra váró feladatok

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede.
Budapest, 1969, Táncsics. 205–210.

A szemelvény összegzését adja a magyarországi szociálpolitikának az 1960-as évek végén. A szerzők hangsúlyt helyeznek az elért eredményekre, és a korabeli kommunista politikai nyelvezetnek megfelelően felvázolják a jövőben elérendő célokat. A forrásrészlet rávilágít arra is, hogy az 1960-as években folytatódott az 1950-es években kialakult tendencia, miszerint a szociálpolitika másodlagos szerepet töltött be a gazdasági és más politikai célok mögött.

Az MSZMP IX. kongresszusának határozatai az életszínvonallal szoros összefüggésben szabják meg a szociálpolitika főbb elveit. Erről – többek között – így határozott a kongresszus:

„Az életszínvonal alakulása. [...] Az alapvető gazdaságpolitikai elveknek megfelelően, a lakosság életszínvonala a népgazdaság fejlődésében elért eredmények alapján a jövőben is rendszeresen emelkedik. A harmadik ötéves terv időszakában az egy főre jutó reáljövedelmet 14–16%-kal növeljük. Az egy keresőre jutó reálbér 9–10%-kal emelkedik. [...] Az életszínvonal emelésében az eddiginél nagyobb szerep jut a reálbérek növelésének. Új gazdálkodási rendszerünkben arra törekszünk, hogy az átlagosnál nagyobb mértékben emelkedjék a jól dolgozó, az átlagosnál többet nyújtó munkások és alkalmazottak keresete.

Megérték a feltételei annak, hogy bérrendszerünket tovább javítsuk. A bércategóriákat úgy kell szabályozni, hogy azokban jobban kifejeződjék a nehéz fizikai, a kvalifikált és a nagyobb felelősséggel járó munka megbecsülése. A vállalat dolgozói egyéni és kollektív erőfeszítéssel emeljék a vállalati jövedelmezőséget, s ehhez az eddiginél jobban kapcsolódják saját személyi jövedelmük, egyszersmind meg kell teremtenünk a növekvő és differenciáltabb igények kielégítésének feltételeit.

A társadalmi gondoskodás körébe tartozó szociális juttatások – nyugdíj, családi pótlék, betegbiztosítás, oktatás – rendszerét továbbra is fenntartjuk és a lehetőségekhez mérten továbbfejlesztjük. 1980-ben a pénzbeli szociális juttatások mintegy 5 milliárd Ft-tal haladják meg az 1965. évi szintet. A béren kívüli juttatások másik részének (üdülés, üzemi étkezés stb.) bővítését vagy személyi jövedelemmé való átalakítását célszerű a vállalatok hatáskörébe utalni.

A lakosság ellátását áruval és szolgáltatásokkal tovább javítjuk. Előmozdítjuk, hogy a lakosság megtakarításai tovább növekedjenek, elsősorban a beruházás jellegű építőanyagok, a tartós fogyasztási cikkek, a fogyasztási javak megszerzésére. [...] Tovább kell folytatni a már eddig 170 000 munkást érintő munkaidő-csökkentést. 1970 végére az egészségre ártalmas és különösen a nehéz fizikai munkát igénylő összes munkakörben csökkenteni kell a munkaidőt. [...] Vállalatonként, üzemenként az eddigi teljesítményt és munkabért biztosítva 1968-tól kezdődően 1970 végéig fokozatosan az összes ipari dolgozó munkaidejét átlagosan heti 44 órára kell csökkenteni.

A tsz-tagok családi pótlékának emelése mellett, 1967. január elsejével új termelőszövetkezeti nyugdíjrendszert vezetünk be. Az új nyugdíjrendszer alapelvei a bérből élőkével azonosak. A nyugdíj összege a tagok tényleges, a közös gazdaságban végzett munka utáni jövedelméhez és a nyugdíjévekhez igazodik.²⁴⁶

Az életszínvonal emelésében nagyobb szerep jut a reálbér növelésének. E szükségszerű célkitűzés jelzi, hogy a fejlődés meggyorsítását az anyagi ösztönzéssel fokozatosan elő kell segíteni. Nagyobb figyelmet kell fordítani arra, hogy a dolgozók közvetlenül a borítékba tett pénzben érzékeljék jobb, eredményesebb munkájuk gyümölcsét. Ez egyben társadalmi érdek is, más szükségleteket ennek figyelembe vételével lehet kielégíteni.

46 Az MSZMP IX. kongresszusának jegyzőkönyve. Budapest, 1967, Kossuth. 469-470.

A helyes és mindenképpen megvalósításra váró feladatok sok nehézségbe ütköznek. Kérdés: milyen forrásból kell biztosítani a reálbér növekedését? Mint ismert, a vállalat által realizált nyereség, a nyereségrészesedési alap, illetve a növekvő nemzeti jövedelem a reálbér növelésének forrása. Más forrásokkal, mint az árszínvonal változásának hatása a reálbérre most nem foglalkozunk. A cél az, hogy válaszoljunk a kérdésre, hogy a szociálpolitikára fordítandó anyagi eszközöket milyen mértékben célszerű növelni.

A reálbér dinamikája növekszik az eddigihez képest, miközben megvalósítjuk a leglényegesebb szociálpolitikai célokat is. Ezzel egyidejűleg a foglalkoztatás növelésében is előrelépünk. Ha valamennyi cél egyidejű megvalósítására törekszünk – márpedig erre szükség van – úgy a megoldás egyetlen útja a nemzeti jövedelem fokozottabb növelése.

A szociálpolitikában eddig megoldott és már elhatározott kérdések, a keletkező növekvő nemzeti jövedelemből is igen tekintélyes részt kötnek le. A szabad döntési lehetőség nem túl nagy. Éppen ezért kell különös gondossággal meghatározni, hogy milyen igények megoldására használjuk fel – megfelelő sorrend kialakításával – a rendelkezésre álló összeget.

A határozatok meghozatalánál alapelveként kell figyelembe venni, hogy a szociálpolitika fejlesztését szolgáló döntések hosszabb távra szólnak, anyagi kihatásuk is hosszabb távon jelentkezik. A fejlesztés mértékét úgy kell tehát megállapítani, hogy hosszabb távon se gátolja – ne eméssze fel a nemzeti jövedelemből fogyasztásra fordítható eszközök nagy részét – a reálbér dinamikusabb növelésével összefüggő törekvések gyakorlati megvalósítását.

Megítélésünk szerint a jövőben is a foglalkoztatás, a munkaalkalom biztosítása a legfontosabb minden munkaképes vagy részben munkaképes állampolgár számára. Ésszerű, társadalmilag hasznos foglalkoztatásra gondolunk. Ezért a tudományos, tervszerű munkaerő-gazdálkodás ma még elmaradott területére hívjuk fel nyomatékosan a figyelmet. A nők, a fiatalok szakképzése a népgazdaság igényeinek megfelelő összetételben, a munkában levők továbbképzése, a csökkent munkaképességűek társadalmilag hasznos foglalkoztatása a gyorsabb előrehaladás nélkülözhetetlen tartozéka.

A népgazdaság munkaerőmérlegének gondos tanulmányozása feltárja, hogy a jövőben több lehetőség kínálkozik a dolgozni kívánó, nyugdíjkorhatárt elérő, illetve már nyugdíjban lévők számára. Természetesen a foglalkoztatásuk megfelelő megoldása sokat segíthet, de nem mellőzhető a nyugdíjrendszer fejlesztése, a nyugdíjasok helyzetének további javítása sem.

Alapelveiben helyes a nyugdíjrendszerünk, mégis rendkívül sok, esetenként egymást keresztező, elavult rendelkezés van érvényben. A munkaviszony öt éves megszakításánál, a kórházi ápolásnál meglévő kötöttségek és meg sok más, az 1952–1954-ben kiadott nyugdíjrendeletek tarkasága szükségessé teszik a rendeletek kodifikációját. Az alapelveknek a teljes kerestet, a szolgálatban töltött időt figyelembe vevő, a megélhetést biztosító nyugdíj-megállapítást a jövőben is tartalmaznia kell azzal, hogy az alsó határokat az anyagi lehetőségeket figyelembe véve, emelni kell.

Új feladatként áll előttünk az árszínvonal elemzése. Szükség van arra, hogy a bázis-hoz képest lényeges árelmozdulás esetén a nyugdíjak és egyéb segélyek tekintetében

kövessük a mozgást, megőrizzük ezen juttatások reálértékét. Kívánatos lenne elérni, hogy minden állampolgár kötelező vagy önkéntes biztosítás útján bekapcsolódjék az ellátásba.

Előre kell haladunk a kórházi ellátásban részesülők táppénzének emelésében is, és amint erre lehetőség nyílik, a családi pótlék emelésében. Szocialista társadalmunkban a gyermekek nevelése, ellátása sokoldalúan fejleszthető. Kevés a bölcsődei, óvodai és napközi otthoni férőhelyek száma. A női munkaerő fokozottabb foglalkoztatása, az élve születések számának gyarapodása, a gyermekek nevelése szükségessé teszi új intézmények építését, a meglévőkben a férőhelyek bővítését. Ma még korai arról szólni, hogy milyen mértékig helyes a bővítés, mert az igények többszörösen meghaladják a lehetőségeket.

Az öregekről, az elhagyottakról, szociális otthonba helyezésükről a társadalomnak az igényeknek megfelelően kell gondoskodni. Az előrehaladás csak fokozatos lehet, mert nagy költségekről van szó. Érdemes azonban figyelembe venni, hogy igen sokan foglalnak le olyan lakóterületet, amely számukra szükségtelen. Szívesen adnák át olyanoknak, akiknek ez létkérdés, és fizetnének érte. A megfelelő nyugdíjjal rendelkezők cserébe – térítés ellenében – panziószerű ellátást igényelnének. Gazdaságosan lehet megoldani ezt a kérdést a lakáspolitikai keretében is.

Az említetteken kívül is van néhány olyan kérdés, amelyeket a központi szerveknek kell feldolgozni, megoldásukat kezdeményezni, de ezeket most nem taglaljuk, inkább arra hívjuk fel a figyelmet, hogy milyen jelentős változás következik be a szociálpolitika területein az új helyzetben.

Eddig szinte kizárólagosan központi intézkedések útján javult, fejlődött a különböző fontos juttatások színvonala. Az üzemek, állami és tanácsi szervek megnövekedett gazdasági önállósága viszont rendkívül sok lehetőséget kínál a területi, a helyi szociálpolitika fejlesztésére, biztosítva ehhez az anyagi alapot is. Értelemszerűen nem minden probléma oldódik meg egy csapásra, hanem sorba véve a megoldásra váró feladatokat, fokozatosan, szükség esetén, hosszabb távon kell a leghelyesebb megoldást kiválasztani. A felmérést az üzemi és területi, a tanácsi szerveknek kell elvégezni a megoldandó tennivalók érdekében. A területen általában a lakással, az egészségüggyel, a szociális ellátással, a gyermekintézményekkel összefüggő kérdések rendezését kell előtérbe helyezni. Az üzemi szervezetekben a termelési költségeket terhelő munka-, védőruha-, munkásszállás-, munkásszállítás-, védőétel- és védőital-juttatást célszerű rendezni – a törvényes előírásoknak megfelelő anyagi fedezetből –, fejleszteni. A megfontolás, a tanulságok mérlegelése nem nélkülözhető, jobb lassúbb ütemű, de tartósabb fejlesztést végrehajtani, mint állandó jelleggel módosítani.

Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy megszámlálhatatlan mennyiségben jelentkeznek a felmérő munka során a szociálpolitika keretében megoldásra váró kérdések. Csupán a legfontosabbak felsorolása is gondot okoz. Külön figyelmet kell fordítani a nőkre, a fiatalokra, a nyugdíj előtt állókra, a nyugdíjasokra, a nagycsaládokra, a gyermekintézményekre, az üzemegészségügy fejlesztésére, az üzemi szociális létesítmények építésére, a balesetek megelőzésére, a balesetet szenvedettek és a betegek ellátására, a csökkent munkaképességűek foglalkoztatására, a munkásszállításra és a munkásszállásokra, a szakképzésre és a továbbképzésre, az üzemi étkeztetés javítására, a dolgozók üdültetésének, hét végi pihenésének a megszervezésére.

Kiemelkedően fontos társadalompolitikai feladat a lakásépítés meggyorsítása, és ennek érdekében megfelelő üzemi alapok felhasználásának a biztosítása. Szociálpolitikai megfontolásnak kell érvényesülnie a még alacsony keresetű dolgozók bérének az emelésében. Megfontolandó, hogy hogyan, miként használják fel a vállalatok a rendelkezésükre álló pénzügyi alapokat a legcélszerűbben. [...] Nem jelentkeznek mindenütt egyformán és azonos súllyal a megoldásra váró gondok és problémák, de megoldásukkal mindenütt foglalkozni kell.

Az üzemi gazdasági vezetők, a szövetkezetek, a párt- és szakszervezeti szervek – a fiatalok részvételével – jó, ha feltárják, és összegzik, mit kell megoldaniuk. Tervbe kell foglalni a feladatokat, megvizsgálva megoldásuk anyagi lehetőségeit, szorgalmazva, segítve, ellenőrizve a végrehajtást. Ebben foglalható össze a gazdasági vezetők, a párt- és szakszervezeti szervek feladata az üzemi szociálpolitika fejlesztésében.

Egészségesen fejlődő szocialista társadalmi rendünk mélységes humanitással, a növekvő gazdasági lehetőségek birtokában megoldja társadalmi kötelezettségét. Az elmúlt húsz esztendőben elért kimagasló eredmények biztosítékot nyújtanak erre. Újabb erő hatja át gazdasági életünket, a gazdaságilag hatékonyabb termelésre való törekvés több nyereséget, hasznot, egészében véve több nemzeti jövedelmet eredményez. A fokozódó társadalmi aktivitás, a szocialista tudat fejlődése is nagy hatással lesz a szociálpolitika fejlesztésére. A társadalmilag szervezett gondoskodáson kívül várható, hogy javul az egyes emberek, a családok magatartása, gondoskodása is a hozzájuk közelálló rászorultakról. Új, szocialista társadalmi rendünk teljes felépítésének időszaka jogos reményeket kelt arra, hogy a szociálpolitika keretében mindazok, akiket ez megillet, magasabb színvonalon részesüljenek a számukra szükséges és biztonságot adó ellátásban.

4.2.3. „Jólét” és szegénység – életmód a Kádár-korszakban

BOKOR ÁGNES

Szegénység a mai Magyarországon.

Budapest, 1987, Magvető. 69–82.

Bokor Ágnes (Budapest, 1953 –) közgazdász, szociológus. Apja, Bokor László irodalomtörténész. 1985-ban kutatásaiért elnyerte a Magyar Szociológiai Társaság Erdi-díját. Kandidátusi címet szociológiából szerzett 1986-ban. Fő kutatási területe a depriváció és szegénység kérdésköre.